

UOT: 330.341

Maya Rəsət qızı QOCAYEVA
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, doktorant
E-mail: maya.qocayeva@mail.ru

SƏNAYE SAHƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA İNNOVASIYALARIN YERİ VƏ ROLU

Xülasə

Mövzunun aktuallığı. Təqdim olunan məqalədə sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsində innovasiyaların rolu məsələsi diqqətə alınmışdır. Məlumdur ki, tarixən cəmiyyətin inkişafını yeni üsul və səmərəli metodların tətbiqi olmadan təsəvvür etmək olmaz. Tarixən baş verən sənaye inqilabları köhnənin daha müasir və mütərəqqi yenisi ilə əvəz olunmasına yönəlmiş mühüm hadisələr olmuşdur. Xüsusilə, müasir iqtisadi inkişafı, rəqabətə dayanıqlılığı, daha az itki və məsrəflə daha səmərəli və keyfiyyətli istehsala malik olmaq üçün münasib mühitin yaradılmasını innovasiyaların tətbiqi olmadan əldə etmək qeyri-mümkündür. Hazırkı məqalədə sənaye sahələrinə tətbiq olunan innovativ metodların əhəmiyyətindən bəhs olunduğuna görə onun mövzusunun aktual hesab etmək olar.

Tədqiqatın metodları. Məqalədə sənaye sahələrində innovasiyaların rolu həm tarixilik, həm də müasir inkişaf baxımından araşdırıldığına görə məqalənin mövzusunun əhatəli və sistemli olaraq şərh olunması üçün onun yazılmasında tarixi-müqayisəli, analiz, sintez, ümumiləşdirici metodlardan istifadə olunmuşdur.

Problemin öyrənilməsi. Qeyd olunan məsələ iqtisadi inkişafın bilavasitə baza sistemini təşkil etdiyinə görə iqtisad elmində hər zaman diqqət mərkəzində olmaqla tədqiq olunmuş, iqtisadiyyatda innovasiyalar nəzəriyyəsinin yaradıcısı Y.Şumpeterdən başlayaraq günümüze qədər olan dövrdə qeyd olunan nəzəriyyə müxtəlif elmi-tədqiqat işləri, əsərlər və məqalələrlə müxtəlif kriteriyalardan şərh olunmaqla alimlər tərəfindən zənginləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri əsası. Məqalədə innovasiyaların müxtəlif sənaye sahələrində tətbiq olunmasının əsas prinsipləri qeyd olunmuşdur. İnnovasiyaların tətbiqi zamanı diqqətə alınan mühüm, vacib məsələlər, uzaqgörənlik, planlı fəaliyyət məsələləri şərh edilmiş, Respublikamızda neft-qaz sənayesinin inkişaf etdirilməsində innovasiyaların rolu qeyd olunmuş, qeyri-neft sektoru sahəsindəki yeniliklərdən bəhs olunmuşdur.

Tədqiqatın məqsədi. Məqalənin yazılmasında əsas məqsəd düşünülmüş və ardıcıl olaraq tətbiq olunan innovasiyaların sənaye sahələrinin inkişafına və rəqabətə davamlılığının artırılmasına necə təsir etdiyini elmi əsaslarla izah etmək, Respublikamızda neft-qaz və qeyri-neft sektorlarının inkişafında yeni metodların və texnologiyaların tətbiq olunmasında görüləcək işlərdən bəhs etməkdir. Məqalədə qeyd olunanlar göstərir ki, yenilikçi metodları düşünülmüş şəkildə tətbiq etmədən, əvvəlcədən alacağın nəticələri müəyyənləşdirmədən heç bir inkişafdan, irəliləyişdən söhbət belə gedə bilməz.

Açar sözlər: *innovasiyalar, neft-qaz sektoru, qeyri-neft sektoru, keyfiyyət dəyişmələri, səmərəli nəticələr, davamlı rəqabət, kompleks fəaliyyət proqramı*

Giriş

İnnovasiyaların cəmiyyətin inkişafında tarixi rolu

Yaşadığımız cəmiyyət qədim zamanlardan bu günədək yüksələn xətlə inkişaf edən təkamül dövrü keçmişdir. İnsan öz məqsədli fəaliyyəti ilə milyon illər boyunca bütün əziyyətlərə qatlaşaraq, çalışaraq daim irəliləyib, inkişafa doğru can atmışdır. İbtidaidən aliyə doğru inkişaf edən insan, onun yaradıcı təfəkkürü yaşadığı cəmiyyətin bütün sferalarını yalnız tərəqqiyə istiqamətli inkişaf etdirmişdir. Tarixən baş verən sənaye inqilabları qeyd olunanlara bariz nümunədir. Sənaye inqilablarının əsasında insanların elmi-nəzəri fəaliyyətlərinin nəticələri olan ixtiralar, kəşflər durur ki, bunlar da yalnız cəmiyyətin elmi imkanlarını zənginləşdirmiş, insan zəkasının potensial gücünün

nəyə qadir olduğunu göstərmişdir. İqtisadiyyatı, ümumiyyətlə, insan həyatının bütün sferalarını təmin edən sahələri yeniləyici metodların keyfiyyəti inkişaf etdirmək baxımından tətbiqi olmadan təsəvvür belə etmək olmur. İnsanlar bütün innovativ metodlardan bilavasitə cəmiyyətin mənfəətlərini güdürək istifadə etmiş, bu isə öz növbəsində cəmiyyətdə elmi-texniki tərəqqiyə təkan vermişdir. Xüsusilə, çağdaş dünyamızı səmərəli innovativ metodlarsız, onların tətbiqi olmadan təsəvvür belə etmək, qlobal inkişaf etmiş cəmiyyətə sahibolma imkanlarından danışmaq belə qeyri-mümkündür.

İqtisadiyyatın istehsal və qeyri-istehsal sahələrinə tətbiq olunan innovativ metodlar yüksək səmərəliliyə malik yeniliyin, insanın empirik düşüncəsinin ən son nailiyyəti olaraq tətbiq olunan ixtiraların və kəşflərin, səmərələşdirici təkliflərin nəticəsidir. Hər bir nəzəri hipotez praktikada özünü təsdiq etdikdə o, elmi kəşf və ya ixtira statusunu qazanır. Bu baxımdan, innovasiya fəaliyyəti iqtisadi inkişafı və rəqabətliliyi təmin etmək üçün elmi biliklərin, yeni ideyaların, yeni texnologiyaların istehsalata və idarəetməyə tətbiqini nəzərdə tutur. Tətbiq olunan hər bir yenilik irəliyə atılan bir addım, köhnənin yenilənməsi, istehsalın artımı, gəlirlərin yüksəlməsi, keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinin müsbətə doğru inkişaf etməsi deməkdir. Başqa sözlə, innovasiyanın məqsədi müəssisənin istehsal və elmi-texniki fəaliyyət istiqamətlərini müəyyən etməkdən ibarətdir. İstehsal sferasında innovasiyanın əsas məqsədinə aşağıdakılar daxildir:

- yeni məhsulların istehsalı;
- mövcud məhsulların təkmilləşdirilməsi;
- istehsal texnologiyasının yeniləşdirilməsi;
- yeni texniki vasitə və avadanlıqlardan istifadə edilməsi;
- elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin istehsala tətbiqi;
- köhnəlmiş məhsulların istehsaldan çıxarılması və yenisi ilə əvəz olunması.

Innovasiya təkmilləşdirmə söylərini artırır, işin intensivliyini, əmək məhsuldarlığını yüksəldir, məhsulun maya dəyərini, qiymətinin aşağı düşməsinə səbəb olur. Yekun olaraq, innovasiya fəaliyyətinin tətbiqi müəssisənin maliyyə nəticələrinə, iqtisadi dinamik göstəricilərinə müsbət təsirini göstərir.

Innovasiyaların idarə olunması strateji cəhətdən planlı fəaliyyətdir. Innovasiya fəaliyyəti gələcək yönümlü strateji məqsədlər sisteminə daxil olaraq, müəssisənin uzunmüddətli perspektiv inkişaf planında yer alır. Yeni məhsulların istehsalı innovasiya xarakterli fəaliyyət olmaqla aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

- yeni məhsul ideyasının işlənilib hazırlanması;
- yeni məhsulun iqtisadi səmərəliliyinin təhlili;
- yeni məhsulun yaradılması;
- yeni məhsulun bazarda testlərinin aparılması;
- məhsulun kütləvi istehsalına başlamaq haqqında qərar qəbul edilməsi.

Innovasiyanın tətbiqi ilə əlaqədar olaraq müəssisədə aşağıdakı hallar və dəyişikliklər baş verir:

- yeni texnikanın istifadəsi;
- yeni texnologiya ilə məhsul istehsalının həyata keçirilməsi;
- yeni xammalın istifadəsi;
- istehsalın təşkilində və maddi-texniki təchizat sahəsində dəyişiklik;
- yeni bazarların meydana çıxması.

Innovasiya fəaliyyəti və ona olan tələbat innovasiya prosesləri nəzəriyyəsinin təkmilləşdirilməsi məsələsini gündəmə gətirir. Innovasiya fəaliyyəti texniki tərəqqinin strateji idarəetmə problemləri ilə bilavasitə bağlıdır. Innovasiya menecmenti innovasiya proseslərinin, innovasiya fəaliyyətinin, bu fəaliyyətlə məşğul olan təşkilati strukturların və heyətin idarə edilməsinin prinsip, metod və formalarının məcmusudur. Hazırda elmdə, təhsildə, səhiyyədə, yüngül və ağır sənaye sahələrində, ölkənin müdafiə qüdrətini artırmaq üçün hərbi sənayedə, ümumiyyətlə, iqtisadiyyatın bütün sahələrində arzu olunan nəticələrə nail olmaq üçün dünya təcrübəsinə əsaslanaraq innovasiyanın

tətbiqi həyata keçirilir. *“İnnovasiya fəaliyyətinə təkcə kollektiv fəaliyyətin sistem növü kimi baxmaq olmaz. Bura tam hazır, innovasiyanın ictimai təcrübəsinin yaradılması və həyata keçirilməsinə istiqamətlənən yüksək səviyyəli, yüksək mütəşəkkilliyə və yüksək təminatla malik mütəxəssislər kollektivi aiddir. O, tam həcmdə sistem, çoxtərəfli xarakter daşıyır və özündə texnoloji, təşkilati və sosial yeniliklərin vəhdətini təcəssüm etdirir”* [6, s.16].

Keçən əsrin son illəri elmi-texniki inkişafda böyük kəşflər və ixtiralarla, texnologiya sahəsində sıçrayışlarla yadda qalır. O illərdə baş verən sənaye böhranının ardından elmi-texnoloji inkişafın yeni mərhələsi başladı. Bu isə öz növbəsində yüksək inkişaf etmiş texnoloji avadanlıqların tətbiqini və həmin yüksək səviyyəli texnoloji avadanlıqları idarəetmə qabiliyyətinə malik savadlı, bilikli insan kapitalını tələb edirdi. Yaranan tələbat bir çox məsələlərin həllinə təkan verir. Bu, yüksək intellektə malik insanların formalaşmasına, yeni texnoloji avadanlıqların tətbiq olunduğu istehsal sahələrinin inkişafına yol açır. Belə proseslərin reallaşması innovasiyaların tətbiqi ilə əldə olunur. İnnovativ yaradıcı üsul və metodların tətbiq olunması yeni sahibkarlıq meyillərini gücləndirir, rəqabəti genişləndirir ki, bu da öz növbəsində həmin sahələrdə keyfiyyət göstəricilərinin yüksəlməsinə səbəb olur. İnnovasiya yeni ideyaların dəyərləndirilərək bilavasitə istehlak məhsullarına, artan tələbatın daha yüksək səviyyədə qarşılınmasına istiqamətlənmiş fəaliyyət proqramıdır. Geniş anlamda innovasiya insanların maraq dairəsində olan və bilavasitə onların tələblərini qarşılayan bütün sahələrin daha mütərəqqi, optimal, yeniləyici üsullarla idarə olunması deməkdir. *“İnnovasiya anlayışı ixtira və kəşf terminlərindən fərqlənir. Burada ümumiliklər qədər də yetərli müxtəlifliklər vardır. Kəşf və ixtira əvvəllər mövcud və ictimaiyyət üçün aşkar olmayan, kordinal və inqilabi mexanizmləri ifadə edərək yeni fundamental həqiqətlərin təsdiqinə əsaslanır. Məqsədyönlü, dəqiqləşdirilmiş, kollektiv nəticənin məhsulu olaraq innovasiyanın məramı daha çox praktiki tətbiq səciyyəlidir. İqtisadi inkişafın ölçüsü artdıqca innovasiya anlayışı daha məzmunlu əhəmiyyət kəsb edir”* [3, s.195].

Görkəmli iqtisadçı alim, Harvard Universitetinin professoru Yozef Şumpeter (1883-1950) iqtisad elmində innovasiya nəzəriyyəsinin yaradıcısı hesab olunur. Y.Şumpeter yenilikçi ideyaları dəyərləndirərək belə yazır: *“İnnovasiya prosesləri yeni kombinasiyalar, yeni texnikadan istifadə, yeni xammalın yaranması, yeni məhsulun mənimsənilməsi, yeni təchizat bazarlarının yaranması və istehsalın yenidən təşkili nəticəsində formalaşırlar”* [9, s. 36]. Y.Şumpeterin iqtisadiyyatda innovasiyalar nəzəriyyəsi bir daha sübut edir ki, qlobal aləmdə hər cür rəqabətə davam gətirmək üçün hər bir dövlətin güclü iqtisadiyyatı və o iqtisadi səviyyəni qurub-yaradacaq, irəli aparacaq müasir intellektual kadrları olmalıdır.

Sənaye sahələrində yenilikçi metodların tətbiqinin əhəmiyyəti

Müasirlik baxımından dövlətin sənaye sahələrinin ən son innovativ metodlarla idarə olunmasını təşkil etməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. *“Sənayenin bütün sahələrinin innovasiya ilə inkişaf etdirilməsi onun aid olduğu dövlətin tərəqqisi, sakinlərinin iş və həyat şəraitinin yaxşılaşması deməkdir”* [2, s. 23]. Bu, həmin sənaye sahəsinə aid müəssisələrdə yeni texnologiyalara əsaslanan istehsal prosesinin qurulması, müəssisənin yeni texniki avadanlıqlarla təchiz olunması ilə istehsal olunan malın keyfiyyətinin yüksəldilməsi və maya dəyərinin aşağı salınması ilə müşayiət olunur. İnnovasiya ilə işləməyi hədəfləyən hər bir sənaye sahəsi əvvəlcədən öz nəticələrini diqqətə almalı, nəzərdə tutduğu mənfəətləri qarşılığında fəaliyyətə başlamalıdır. İnnovasiya fəaliyyətinin qarşısında duran başlıca vəzifələr bunlardır:

- yeniliyin elmi əsaslarının öyrənilməsi və onun istehsal prosesinə tətbiq olunmasının nəzəri və praktiki cəhətdən işlənilib hazırlanması;

- istehsal prosesində istifadə olunacaq yeni texnologiyaların və məhsulların müəyyən olunması;
- istehsal prosesində istifadə olunan innovasiyaların idarə olunmasını və tətbiqini təşkil etmək;
- innovasiyalardan istifadənin nəticələrini öncədən müəyyən etməyə çalışmaq;
- tətbiq olunan innovativ metodlarla ən az itki ilə yüksək mənfəətə nail olmaq;
- gələcəkdə daha qənaətcil və məhsuldar innovasiyaların tətbiqini hədəfləmək.

Sənaye sahələrində yüksək məhsuldarlığa nail olmaq üçün yuxarıda qeyd olunanlar sənayedə

çalışan məsul şəxslər tərəfindən xüsusi diqqətdə saxlanılmalıdır. Çünki innovasiyaların sənayeyə tətbiqi çox mühüm, eyni zamanda riskli məsələdir. Bunların istehsalata tətbiqi davamlı, məqsədli olaraq düşünülmüş olmalıdır. Tətbiq olunan innovasiyalar hər yeniləndikcə köhnəyə nisbətdə daha qabaqcıl olmaqla istehsal olunan malın keyfiyyətini yüksəltməli, istehlakçının tələbatlarını yüksək səviyyədə ödəməyə hazır olmalıdır. İnnovasiyaların istehsalata tətbiqi bu məqsədlə aparılmalıdır, əks halda, sənaye sahəsinin rəqabət gücünün zəifləməsi onun irəli getməsinə dəstək ola bilməz. *“Enerji sektorunun, xüsusən neft və qaz şirkətlərinin gələcəkdəki müvəffəqiyyətini şərtləndirən amillərdən biri sürətlə inkişaf edən innovasiya və texnologiyaların tətbiq edilməsidir”* [7, s. 9].

2008-ci ildən başlayaraq yeni iqtisadi münasibətlərin formalaşması yerli sənaye sahələrinin rəqabət gücünün artırılması, idxaldan asılılığı azaltmaqla ölkənin müxtəlif sənaye sahələrində ixracat gücünün inkişaf etdirilməsi, qeyri-neft sektorunun xüsusi sahələrində dinamik inkişafın təmin olunması, insan kapitalından səmərəli istifadə istiqamətində islahatların aparılması ölkənin iqtisadi potensialının inkişaf etdirilməsinə yönəldilmiş kompleks fəaliyyət istiqamətləridir. Bu sahədə Azərbaycan dövlətinin qazandığı nailiyyətlər xüsusi olaraq qeyd olunmalıdır. Ermənistanla atəşkəs rejiminin elan olunduğu vaxtdan keçən müddətdə Azərbaycan dövləti bir sıra irihəcmli enerji layihələrinin reallaşdırılmasının təşəbbüskarı və tərəfdaşı olmuşdur. 1994-cü il sentyabrın 20-də “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanmasının ardından Azərbaycan dövləti Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, Bakı-Tbilisi-Qars, TANAP, TAP və s. meqalayihələrin gerçəkləşməsində yaxından iştirak etmiş və bu layihələrin həyata keçirilməsinin təşəbbüskarlarından və tərəfdaşlarından biri olmuşdur. Əsası Ümummilli lider H.Əliyev tərəfindən qoyulan enerji layihələri Azərbaycanda neft-qaz sənayesinin inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynamışdır. Bu gün Azərbaycan Cənubi Qafqaz regionunda yeganə neft və qaz ixrac edən ölkə imicini qoruyub saxlamaqdadır. Dünyanın güclü dövlətləri Azərbaycanı etibarlı bir tərəfdaş olaraq qiymətləndirirlər. Bu gün Azərbaycan Avropada yaranan enerji böhranı səbəbindən qitə ölkələrində enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasına öz töhfəsini verən bir ölkə funksiyasını yerinə yetirir. Hazırda Azərbaycan nefti və qazı Gürcüstan və Türkiyə ərazisindən keçməklə Avropa ölkələrinə nəql edilir. Bu dəstək Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyevin 2022-ci il aprelin 6-da Brüsseldə Avropa İttifaqı Şurasının Prezidenti Ş.Mişellə görüşündə Şura Prezidenti tərəfindən xüsusi olaraq dəyərləndirilmişdir.

“Əsrin müqaviləsi”nin imzalanmasından keçən müddətdə Azərbaycan iqtisadiyyatı yüksələn xətlə inkişaf etməyə başlamışdır. İqtisadiyyatın dinamik inkişafı bilavasitə ölkənin siyasi-hərbi gücünün artması, insanların rifah halının yaxşılaşması ilə müşayiət olunmuşdur.

Qeyd olunduğu kimi, innovativ yönümlü fəaliyyətin uğurla həyata keçirilməsi köhnənin yenilənməsi və irəliyə doğru atılan məqsədli addım deməkdir. İnnovasiyaların tətbiqi planlı hərəkət, ən optimal şəraitin yaranması üçün intellektual insan kapitalından maksimum səviyyədə faydalanmağa şərait yaradır. Azərbaycanda neft-qaz sənayesi innovativ metodların məqsədli şəkildə tətbiqinin nəticəsi olaraq inkişaf etməkdədir. Bu irəliləmədə yerli mütəxəssislərlə yanaşı xarici mütəxəssislərin də rolunu qeyd etmək lazımdır. Enerji siyasəti sahəsində əldə olunmuş dinamik və ardıcıl inkişaf ən yeni texnoloji avadanlıq və qurğuların, metodların neft-qaz sənayesinə tətbiqi ilə əldə olunur. Məsələn, Xəzər dənizində təsbit olunmuş neft və qaz yataqları yeni mühəndis qurğularının və avadanlıqlarının sayəsində dənizin dərinliklərindən hasil olunaraq Avropa ölkələrinə nəql olunmaqdadır. Lakin tətbiq olunan yeniliklərin əksəriyyəti ölkəmizə tərəfdaş ölkələr tərəfindən gətirildiyinə görə, baha başa gəlir. İnnovasiyaların tətbiqi isə ən az itki və maddiyyət sərfi ilə yüksək və keyfiyyətli gəlir əldə etməyə, insanların həyat şəraitinin yüksəldilməsinə hesablanaraq həyata keçirilməlidir. *“Deyə bilərik ki, iqtisadi artım və maddi rifah innovasiya ilə birbaşa bağlıdır. Ölkənin innovasiya qabiliyyətini müəyyən edən bir çox amillər var. Yenilik üçün fərdi qabiliyyətlər, təşəbbüskarlıq, dövlət dəstəyi kifayət etmir. İnnovasiya bir ekosistem məsələsidir”* [8]. Tətbiq olunan yeni innovasiyaların xarakteri, məqsədi tətbiq olunan sahənin qarşısında duran mühüm vəzifə və məqsədlərə uyğun olaraq tətbiq olunmalıdır. Məsələn, innovasiya sahəsində qabaqcıl ölkələrdən biri olan ABŞ-ı araşdırdıqda görürük ki, dövlət siyasəti, biznes mühiti,

akademik sektor, sahibkarlığın keyfiyyəti, maliyyə vəsaitlərinin miqyası, tolerantlıq səviyyəsi, dərinliyi milli bazarın və bütün digər komponentlərin innovasiya üçün ən əlverişli mühiti yaradır. İnnovasiyaların tətbiqində uzaqgörənlik və öncəgörmə, hesablama vacib amillərdir. Bu baxımdan, zamanın hesablanması innovasiyalarda çox vacibdir və vaxtından əvvəl deyilən sözlər ticarət fəaliyyəti ilə məşğul olmadan investorlara zərər verə bilər. Zaman keçdikcə bazara giriş maneəsi yüksək olur və investisiyaların dəyəri artır. Yeni sərmayəçi tendensiyalarının mövcud olduğu bir bazarda innovativ sektorlarda rəqabətli mövqə qazanması çətin olacaqdır. Başqa tərəfdən, ÜDM-də tədqiqat və inkişaf nəticəsində (R&D) innovasiya xərclərinin artdığını görürük. Bunun yalnız bir məqsədi var: ölkələrin innovasiyalar vasitəsilə rəqabətqabiliyyətliliyini qoruyub saxlamaq istəyinə nail olmaq və onu gücləndirmək. İnnovasiya strategiyasının tərkib hissəsi olan Milli İnnovasiya Sistemi ölkə həüdudlarında yeni və iqtisadi cəhətdən faydalı məlumatların işlənilməsi, istifadəsi və yayılması prosesində qarşılıqlı əlaqədə olan elementlər və münasibətlər məcmusudur. MİS ölkədə informasiyanın səmərəli əldə edilməsini, yaradılmasını, yayılmasını və istifadəsini təmin edir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə innovasiya sistemləri:

1. Yeni innovasiyaların / məlumatların xaricdən əldə edilməsi; 2. Yeni innovasiyaların / məlumatların ölkə daxilindən əldə edilməsi; 3. Ölkədə yeni innovasiyanın / informasiyanın yaranması: Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutu; Universitetlər və təhsil müəssisələri; Şirkətlər və s. ilə işbirliyini həyata keçirir. Bura biliklərin əldə edilməsi və ötürülməsi: • əsas məhsul komponentlərinin və texnoloji lisenziyaların əldə edilməsi • mühəndisliyin fəaliyyətinin sürətinin çıxarılması və dəyişdirilməsi • xarici texniki yardım xidməti • xaricdə təlim və təhsil • şirkət investisiyaları • xarici texnoloji və tədqiqat bacarıqlarının cəlb edilməsi • informasiya texnologiyaları və məlumat mübadiləsi şəbəkələri - informasiya/innovasiya istifadəçiləri: Sənaye, xidmət, kənd təsərrüfatı şirkətləri; Dövlət orqanlarının planlaşdırılması və icrası; dövlətin təhsil və səhiyyə təşkilatları; Sosial institutlar və fərdlər aiddir.

Yerli məlumatların ötürülməsi: • patentlər və lisenziyalar • texnoloji məsləhət xidmətləri • təhsil və təlim • biznes inkubatorlar və texnologiyaya əsaslanan firmalar • tədqiqat institutları və universitetlər • biznes və sosial sektorlar.

Məlumatların yayılması • Effektiv firmaların böyüməsi • İxtisaslaşdırılmış təchizatçılar • Mühəndislik və konsaltinq firmaları • İnsan və İKT şəbəkələri • İnformasiya və məhsuldarlıq mərkəzləri • Texnoloji infrastruktur • Standartlar, metrologiya və keyfiyyətə nəzarət.

İnnovasiya siyasətinin həll edilməli olduğu alt sahələr təhsil, tədqiqat, ticarət, maliyyə və sənayedir. İnnovasiya birbaşa yüksək texnologiya, tədqiqat və inkişafba bağlıdır. Lakin daha geniş şəkildə desək, innovasiya istənilən yeni məhsulun, xidmətin və ya istehsal prosesinin təqdimatını nəzərdə tutur. Başqa sözlə, innovasiya yeni məhsul ola bilər. Xüsusiyyətlər, komponentlər və materiallar, proqram təminatı, istifadənin asanlıığı və mal və ya xidmətlərin digər funksional xüsusiyyətlərində əhəmiyyətli təkmilləşdirmələr daxildir. İnnovasiyaya bir proses kimi baxdıqda, məhsuldarlığı artıran və yeni məhsulların yaranmasına imkan verən innovativ proseslər ön plana çıxır (məsələn, əl işinin avtomatlaşdırılması, keyfiyyətə nəzarətin yeni mexanizmləri, məhsul tullantılarının idarə edilməsi üçün yeni proqram təminatının tətbiqi). Yeni məhsul istehsal edilərkən yeni innovativ texnikanın istifadəsi həm məhsul, həm də proses innovasiyasına aid edilə bilər. Proses innovasiyası mövcud məhsulun daha səmərəli və sərfəli istehsalı və satışı ilə əlaqələndirilə bilər.

Yüksək səmərəliliyə nail olmanın mühüm vasitələrindən biri yeni texnologiyaların istehsal prosesinə tətbiq olunmasıdır. *“Hər bir müəssisədə yeni texnologiyanın tətbiqi aşağıdakı formada özünü büruzə verir: - Genişlənmə; - Rekonstruksiya; - Modernləşdirmə; - Avtomatlaşdırma; - Robotlaşdırma”* [1, s. 19]. Yeni avadanlıqların tətbiqi və istifadəsi istehsal prosesindən asılı olaraq müəyyənləşdirilir.

İnnovasiyalar həmişə yeni texnologiyaları əhatə etmir. Təşkilati yeniliklər biznes təcrübələrinə, təşkilata və xarici əlaqələrə yeni yanaşmalar kimi ortaya çıxa bilər. Təşkilati innovasiya inzibati

və ya əməliyyat xərclərini azaltmaqla, qeyri-kommersiya aktivlərini əldə etməklə və ya təchizat xərclərini azaltmaqla (məsələn, qərar qəbuletmə sisteminin mərkəzsizləşdirilməsi və elektron təchizat zəncirinin idarə edilməsi) firmanın fəaliyyətinin daha da yaxşılaşdırılmasını nəzərdə tutur. Marketing innovasiyası müştərilərin ehtiyaclarını əks etdirməyə, yeni bazarların açılmasına və firmanın məhsulunun bazarda yenidən qurulmasına yönəldilə bilər. Bununla belə, nəzərə almaq lazımdır ki, firmada hər dəyişiklik və ya yenilik hesab edilmir və burada əsas amil yeniliyin həqiqətən səmərəli olmasıdır. Yüksək texnologiyalı və orta texnologiyalı istehsal sektorlarında (məsələn, əczaçılıq və ya elektronika) firmalar - xüsusilə elmə əsaslanan xidmət sektorlarında (məsələn, telekommunikasiya və ya informasiya texnologiyaları) - aşağı texnologiyalı firmalardan (məsələn, ağac emalı və ya tekstil). Məhsul innovasiyalarından fərqli olaraq, proses innovasiyaları firmaların yeni, daha məhsuldar istehsal üsulları axtardığı aşağı texnologiyalı istehsal sektorlarında daha çox yayılmışdır. İnnovasiya siyasəti dövlətin innovasiya prosesinə təsir göstərən yanaşma və tədbirlərin məcmusudur (məhsul və proses innovasiyalarının işlənilib hazırlanması və tətbiqi).

Neft gəlirlərinin azalması fonunda Azərbaycan iqtisadiyyatının innovasiyalara ciddi ehtiyacı var. Empirik tədqiqatlar göstərdi ki, neft və qazla zəngin olan ölkələr iqtisadi artımda resursları olmayan ölkələrdən geri qalır və dayanıqlı iqtisadi artım üçün texnoloji innovasiyalara daha çox ehtiyac duyurlar. Bu baxımdan, Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyasının əsas məqsədi qeyri-neft sektorunun inkişafı hesabına dayanıqlı iqtisadi artıma nail olmaq və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsidir. Bu məqsədlə rəsmi dövlət siyasətində innovasiyaların iqtisadiyyatda tətbiqinin genişləndirilməsi üçün güclü stimulların yaradılması və inkişafı nəzərdə tutulur. Çünki innovasiyaların tətbiqi iqtisadi artıma müsbət təsir göstərə bilər və bu, iqtisadi artımın amillərindən biridir. Artıq qeyd edildiyi kimi, yeni innovasiyalar mövcud məhsulların təkmilləşdirilməsi və ya tamamilə yeni biliklərə əsaslanan yeni məhsullar, proseslər və biznes modelləri ola bilər. Hazırda dövlətimizin qarşıya qoyduğu başlıca fəaliyyət proqramı, Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun innovasiyalar əsasında inkişaf etdirilməsi, ölkənin enerjidən gələn gəlirlərdən asılılığını azaltmaqdır.

Azərbaycanda yeni “yaşıl enerji” siyasəti

Hər zaman innovasiyaları öyrənməyə və tətbiq etməyə çalışan Respublikamız bu sahədə daha bir ilkə imza atmışdır. Məlumdur ki, Azərbaycan Cənubi Qafqaz regionunda yeganə neft və qaz ixracatçısı olan ölkədir. Bununla yanaşı, dövlətimiz ölkənin təkcə neft və qazdan gələn gəlirləri ilə kifayətlənməyərək innovasiyaların tətbiqi ilə qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi üçün çalışmaqdadır. Bu məqsədlə ölkə rəhbərliyi Azərbaycanı təkcə neft-qaz ixrac edən ölkə kimi deyil, eyni zamanda elektrik enerjisi ixrac edən ölkəyə çevirmək kimi mühüm bir məqsədi hədəfləmişdir. Bu istiqamətdə mühüm addımlar atılmışdır. Belə ki, 2022-ci il yanvarın 13-də Bakıda Gülüstən sarayında “Xızı-Abşeron” Külək Elektrik Stansiyasının təməlqoyma mərasimi keçirilmişdir. Səudiyyə Ərəbistanı krallığının “ACWA Power” şirkəti tərəfindən tikiləcək yeni stansiyanın gücü 240MVt olacaq. Yeni stansiyanın istifadəyə verilməsi minlərlə evi elektrik enerjisi ilə təmin etməyə, xeyli qaza qənaət etməyə və ətraf mühitə sənaye tullantılarının mənfi təsirini azaltmağa imkan verəcəkdir. Təməlqoyma mərasimində iştirak edən Prezident İ.Əliyev demişdir: *“ Bu, çox gözəl hadisədir. Bu stansiya Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə öz töhfəsini verəcəkdir ”* [4].

Respublikamızın həyatında “yaşıl enerji”yə doğru atılan digər mühüm tarixi yenilik 2022-ci il martın 15-də günəş enerjisi ilə işləyəcək “Qaradağ” Günəş Elektrik Stansiyasının təməlinin qoyulmasıdır. Prezident İ.Əliyev təməlqoyma mərasimində iştirak edərkən qeyd etmişdir ki, *“Doğrudan da çox önəmli bir hadisədir, 230 meqavat gücündə olan bir stansiya həm ölkəmizin enerjiyə artan tələbatını ödəyəcək, eyni zamanda ixrac imkanlarımızı da genişləndirəcək ”* [5]. Yeni stansiyanın BƏƏ-nin “Masdar” şirkəti tərəfindən 12-18 ay ərzində tikilməsi planlaşdırılmışdır. Stansiyanın gücü 230 mVt/saat olacaq və ildə 500 milyon kVt/saat elektrik enerjisi istehsal edəcək. Bu, 110 min evi elektrik enerjisi ilə təmin etməyə və 110 milyon kubmetr qaz sərfiyyatını azaltmağa və 200 min tondan artıq karbon qazının havanı çirkləndirməsinin qarşısını almağa imkan verəcək. Sözügedən innovasiyaların reallaşması yeni iş yerlərinin açılmasına şərait yaradacaqdır.

Qeyd olunan mühüm məlumatları Azərbaycanın enerji sənayesində irəliyə doğru atılmış mühüm innovasiyalar kimi dəyərləndirmək olar. Respublikamızda “yaşıl enerji”nin faydalarının tətbiq olunması həm ölkənin gələcək inkişaf dinamikasına, həm də ölkə vətəndaşlarının həyat şəraitinin daha da yaxşılaşdırılmasına hesablanmış yeni tədbirlər proqramıdır.

Nəticə

Məqalədə qeyd olunan mülahizələr bir daha göstərir ki, hər hansı bir iqtisadiyyat sahəsində nəzərəcarpacaq dərəcədə səmərəli və keyfiyyətli sonluqların əldə olunması, dinamik inkişafın təmin olunması üçün innovasiyalarsız keçinmək qeyri-mümkündür. Bu, bizə aşağıda qeyd olunan nəticələrə gəlməyə imkan verir:

- hər bir dövlətin bütün istiqamətlərdən inkişaf səviyyəsini təmin etmək üçün global innovativ metodların öyrənilərək həmin dövlətin daxili imkanlarına və tələblərinə uyğun olaraq tətbiq olunması labüddür;

- innovativ metod və texnologiyaların idarə olunmasının əxz olunması, onu məqsədli şəkildə tətbiq edərək irəli aparacaq və idarə edəcək müasir biliklərə yiyələnmiş insan kapitalının olması vacib şərtidir;

- ölkənin inkişafı və güclənməsi, insanların rifah halının yüksəldilməsi istiqamətinə yönəldilən innovasiyalar öncədən dəqiq öyrənilməli, təhlil olunmalı, mütəxəssis araşdırmalarından keçdikdən sonra tətbiq olunmalıdır, çünki hər bir innovasiyanın ilkin tətbiqi riskli məsələdir, bu baxımdan hesablamalar və son nəticələr qabaqcadan diqqətə alınmalıdır;

- Respublikamız dünya integrasiyasına hər zaman qoşularaq innovasiyaların öyrənilməsinə və tətbiqinə geniş diqqət ayırır. Buna ölkəmizdə dinamik inkişaf edən neft-qaz sənayesini misal göstərmək olar.

- hazırda innovasiyalara çox böyük önəm verən Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsinə, enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün “yaşıl enerji”dən istifadəyə yönəlik kompleks fəaliyyət proqramı reallaşdırılmaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abasova, S.H. Texnologiyalar və yeniliklərin idarə edilməsi. Bakı: Azərneşr, 2008. 288 s.
2. Atakişiyev, M.C. Azərbaycanın yeni neft siyasəti və iqtisadi yüksəliş. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2004. 264 s.
3. Hacızadə, E.M., Abdullayev, Z.S. Neft təsərrüfatının iqtisadi infrastrukturunun modernizasiyası. Bakı, “Elm”, 2003, 512 s.
4. İlham Əliyevin “Xızı-Abşeron” Külək Elektrik Stansiyasının təməlqoyma mərasimində çıxışı. <https://president.az/az/articles/view...>
5. İlham Əliyev “Qaradağ” Günəş Elektrik Stansiyasının təməlqoyma mərasimində iştirak edib. <https://apa.az/az/resmi-xeber/prezident>
6. Qasımov, F.H., Əliyev, T.N., Nəcəfov, Z.M. Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi: Dərs vəsaiti. Bakı: “Elm və təhsil”, 2013. 680 s.
7. SOCAR: Davamlı İnkişaf Hesabatı 2020. <https://socar.az/socar/assets/documents/az/>
8. https://edf.az/uploads/documents/innovasiya_siyaseti.pdf
9. Шумпетер, Й. Теория экономического развития. –М.: Эксмо, 2007. 864 с.

Мая Расат кызы Годжаева
Азербайджанский Университет Кооперации
докторант
E-mail: maya.qocayeva@mail.ru

Место и роль инноваций в промышленном развитии

Резюме

Актуальность темы В статье рассматривается роль инноваций в развитии отраслей. Известно, что исторически развитие общества невозможно представить без применения новых и эффективных методов. Исторически промышленные революции были важными событиями, направленными на замену старого более современным и прогрессивным новым. В частности, без применения инноваций невозможно создать благоприятную среду для современного экономического развития, конкурентоспособности, более эффективного и качественного производства с меньшими потерями и затратами. Поскольку в данной статье рассматривается значение инновационных методов в промышленности, ее тему можно считать актуальной.

Методы исследования Поскольку роль инноваций в промышленности изучается с точки зрения как исторического, так и современного развития, при ее написании использовались методы историко-сопоставительного, анализа, синтеза и обобщения, позволяющие всесторонне и системно осмыслить тему статьи.

Изучение проблемы Этот вопрос всегда был в центре внимания в экономической науке, поскольку он образует непосредственную базовую систему обогащения экономического развития.

Теоретическая основа исследования В статье изложены основные принципы применения инноваций в различных отраслях. Были прокомментированы важные вопросы, учитываемые при применении инноваций, предвидения, плановых мероприятий, отмечена роль инноваций в развитии нефтегазовой отрасли Республики, обсуждены инновации в ненефтяном секторе.

Цель исследования Основная цель статьи - объяснить на научной основе, как продуманные и последовательно применяемые инновации влияют на развитие отраслей и повышение конкурентоспособности, эффективные результаты применения новых методов и технологий при разработке нефтяных месторождений. и газовый и не нефтяной сектора в нашей стране. Упомянутое в статье показывает, что не может быть развития или прогресса без применения инновационных методов и заблаговременного определения результатов, которые должны быть получены.

Ключевые слова: *инновации, нефтегазовый сектор, ненефтяной сектор, качественные изменения, эффективные результаты, устойчивая конкуренция, комплексная программа действий.*

Maya Rasat Gojayeva
Azerbaijan Cooperation University
doctoral student
E-mail: maya.qocayeva@mail.ru

The place and role of innovations in industrial development

Summary

The actuality of the subject. The article focuses on the role of innovation in the development of industries. It is known that historically, the development of society can not be imagined without

the application of new methods and effective methods. Historically, industrial revolutions have been important events aimed at replacing the old with a more modern and progressive new one. In particular, it is impossible to create a favorable environment for modern economic development, competitiveness, more efficient and high-quality production with less losses and costs without the application of innovations. Since this article discusses the importance of innovative methods in industry, its topic can be considered relevant.

Research methods. Since the role of innovations in industry is studied in terms of both historical and modern development, historical-comparative, analysis, synthesis, and generalization methods were used in its writing to comprehensively and systematically interpret the topic of the article.

Study of the problem. This issue has always been in the center of attention in economics because it forms the direct basic system of economic development enriched.

Theoretical basis of the research. The article outlines the basic principles of applying innovations in various industries. Important issues taken into account during the application of innovations, foresight, planned activities were commented, the role of innovations in the development of the oil and gas industry in the Republic was noted, innovations in the non-oil sector were discussed.

The purpose of the study. The main purpose of the article is to explain on a scientific basis how the thoughtful and consistently applied innovations affect the development of industries and increase competitiveness, the effective results of the application of new methods and technologies in the development of oil and gas and non-oil sectors in our country. What is mentioned in the article shows that there can be no development or progress without the application of innovative methods and the determination of the results to be obtained in advance.

Key words: *innovations, oil and gas sector, non-oil sector, quality changes, effective results, sustainable competition, integrated action program.*